

УДК 342

В. Шамрай, канд. юрид. наук, докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ДОСВІД ПРОВІДНИХ КРАЇН ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Розкрито вплив міжнародного права на конституційне законодавство України. Проаналізовано досвід інтернаціоналізації та гармонізації конституційного законодавства деяких держав, зокрема на прикладі країн Європейського Союзу. Особливу увагу приділено закріпленню прав і свобод людини і громадянина в Конституції України та конституціях інших держав під впливом міжнародного законодавства.

Ключові слова: інтернаціоналізація, трансінтернаціоналізація, гармонізація, конституція України, природні права людини.

Від ступеня відповідності національного законодавства будь-якої країни нормам (стандартам) міжнародного права багато в чому залежить ефективність міжнародного співробітництва з іншими країнами, їх угрупованнями, міжнародними організаціями [11]. Навіть вступ до окремих міжнародних організацій, зокрема до Європейського Союзу (сьогодні багато держав мають бажання стати його членами, у тому числі й Україна), залежить поряд з іншими факторами від того, наскільки та чи інша країна може прийняти інтеграційне законодавство цієї міжнародної організації, яке, у свою чергу, не лише базується на нормах міжнародного права, а одночасно є його складовою частиною [15, с. 108].

У вказаному контексті характерним прикладом інтернаціоналізації положень Конституції України є, зокрема, другий її розділ, присвячений правам, свободам і обов'язкам людини і громадянина в Україні [10, с. 338]. Це один із найбільших, надзвичайно важливих і, можна сказати, центральних розділів. Зі ст. 161 Конституції майже третина міститься в ньому. Зміст переконує, що в цілому тут враховано вимоги і норми міжнародно-правових стандартів із прав людини, що відображені в чинних для України міжнародних документах універсального рівня, таких як: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Факультативний протокол до нього, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про політичні права жінок, Конвенція про права дитини та ін. [9, с. 6].

Завдяки їм з'явилися нові конституційні норми про те, що всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах, мають невід'ємне право на життя, повагу до своєї гідності, свободу світогляду та деякі інші права. Вони кореспондують із положеннями досить відомих і важливих міжнародно-правових актів.

Так, Конституція України проголошує рівність прав громадян, їх рівність перед законом, що співзвучно зі ст. 7 Загальної декларації прав людини.

Уперше в Конституції України закріплено природні права людини: право на життя (міститься в Загальній декларації прав людини) [2], ст. 2 Європейської конвенції із прав людини) [3], особиста недоторканність (ст. 3 Загальної декларації прав людини, ст. 5 Європейської конвенції із прав людини; ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права) [8], невтручання в особисте життя (ст. 12 Загальної декларації прав людини, ст. 8 Європейської конвенції із прав людини), право на свободу пересування та обрання місця проживання (ст. 13 Загальної декларації прав людини), повага до гідності (ст. 5 Загальної декларації прав людини, ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права). Конституція України встановлює, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Це положення Конституції відповідає вимогам Статуту Організації Об'єднаних Націй, принципам Гельсінкського

Заключного акта. Конституція України закріпила й інші положення міжнародно-правових актів.

Разом із тим зазначимо, що і цей розділ потребує подальшого вдосконалення. На це, наприклад, вказує порівняльний аналіз змісту чинного тексту Конституції України з положеннями Віденської декларації та Програми дій, схвалених Всесвітньою конференцією по правах людини 25 червня 1993 р. Розглянемо, наприклад, положення щодо прав дитини. У Конституції України цьому питанню безпосередньо присвячено норми, які зобов'язують батьків утримувати дітей до їх повноліття, забезпечується охорона дитинства, сім'ї, материнства та батьківства з боку держави (ст. 51), визначається рівність дітей у своїх правах (ст. 52) тощо. Проте зазначена Віденська декларація і Програма дій у п. 21, присвяченому правам дітей, звертає також увагу на необхідність удосконалення національних і міжнародних механізмів та програм захисту й охорони дітей, зокрема дівчаток, дітей, залишених без нагляду, безпритульних дітей, дітей, що страждають від хвороб, включаючи синдром набутого імунodefіциту, дітей із числа біженців, дітей, що перебувають у місцях позбавлення волі, тощо.

Потребують вдосконалення на конституційно-правовому рівні відповідно до міжнародно-правових стандартів і правові основи захисту інших категорій людей, зокрема жінок, інвалідів тощо.

На наш погляд, можливим є прийняття окремого закону, в якому були б систематизовані вимоги, норми і стандарти чинних для України міжнародно-правових документів із питань забезпечення прав людини [12].

Згідно зі ст. 9 Конституції України, "чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України". І далі: "укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України". Аналізуючи зміст цієї конституційної норми, важливо зазначити, що перша її частина надає можливість збагачувати зміст національного законодавства України нормами та принципами, які уніфіковані та закріплені у міжнародних договорах і віддзеркалюють надбання світової цивілізації у міжнародному праві. Це значною мірою сприяє зближенню національного законодавства України з міжнародною правовою системою. А якщо врахувати, що до цієї мети аналогічним шляхом спрямовують свої зусилля й інші держави світу, то міжнародне право слід розглядати тим своєрідним "спільним знаменником", який об'єднує всі національні правові системи. А це значить, що через втілення в законодавство України норм та принципів міжнародного права наша держава практично гармонізує свою правову систему із правовими системами інших держав світу. Отже, зміст ст. 9 Конституції України дає підстави вважати міжнародні договори не лише джерелом міжнародного права, а і джерелом національного конституційного

права України, що відображає взаємні процеси інтернаціоналізації конституційного права та конституціоналізації міжнародного права у сучасних умовах державно-правового розвитку.

Враховуючи зазначене вище, відмітимо, що важливим у вказаних процесах є зведення норм конституції будь-якої країни до міжнародних стандартів. Це надзвичайно актуально, якщо взяти до уваги, що конституція є основою, правовим фундаментом розвитку національного законодавства. Цілком зрозуміло, що від того, скільки в конституції буде враховано норм і принципів міжнародного права, стільки ж відповідно буде їх закріплено в національному законодавстві, яке повинно розвивати конституційні положення. Зазначимо, що такий підхід використано і при розробці та прийнятті нової Конституції України. Багато міжнародно-правових актів спрямовано на розвиток демократичних принципів правової держави, інститутів громадянського суспільства, визнання і захист прав і свобод людини. Так, згідно зі Статутом Ради Європи верховенство права є основою будь-якої істинної демократії. Враховуючи це, Конституція України (ст. 8) закріпила принцип верховенства права.

У Конституції України також відображено міжнародно-правові норми, присвячені демократичним інститутам правової держави. Це норми щодо вільних виборів, які повинні забезпечувати вільне волевиявлення виборців, представницьку форму правління. У них закріплено також обов'язок усіх органів держави дотримуватися Конституції і діяти відповідно до законів, а також визначено гарантії незалежності судової влади тощо. Також Конституція України проголошує рівність прав громадян, їх рівність перед законом. Проте водночас, незважаючи на інтенсивні процеси інтернаціоналізації конституційного права України, деякі розділи Конституції України потребують подальшого вдосконалення відповідно до універсальних та регіональних (європейських) міжнародно-правових стандартів.

Крім того, проявом інтернаціоналізації конституцій та конституційного права в цілому є розширення кола наднаціональних правових актів у результаті регіонального зближення ряду держав. Це деякі акти органів Європейського Союзу, які мають пряму дію на території країн-учасниць (наприклад, акт, який регулює порядок проведення виборів у Європейській парламент).

Проблеми глобалізації сучасного конституційного права тісно пов'язані і значною мірою детерміновані зростанням ролі прав людини у системі координат "міжнародне співтовариство–національні держави–індивіди". Із 70-х рр. XX ст. права людини поступово стали набувати глобальні риси, що стало відображенням певної стандартизації вітальних і соціальних потреб людей. Посилюється схожість умов життя, складається загальний економічний, інформаційний, культурний простір, інтернаціоналізація і транснаціоналізація пов'язують індивідів із системами великих масштабів. Іншими словами, інтернаціоналізація, на думку експертів, вступила в завершальну стадію, адже світ стає єдиним не тільки з філософського погляду, але і у правовій щоденній реальності [5].

Нині "відкрита державність" невід'ємна від процесу глобалізації та проявляється у прагненні держав брати участь у спільній міжнародній діяльності, приєднуватися до міжнародних торговельних договорів і організацій, таких як СОТ, жорстко дотримуватися норм міжнародного права тощо. Інтеграція багатьох держав як особливої форми міжнародних відносин є провідною стадією інтернаціоналізації конституційного права. Здатність іти на суттєве звуження зовнішнього суверенітету заради європейської інтеграції невід'ємна від глибинного усві-

домлення того, що політичний, економічний і культурний прогрес іде пліч-о-пліч із міжнародним співробітництвом, і що передача внутрішніх справ на міжнародний або наднаціональний рівень нині є необхідним внеском у справу зміцнення міжнародного співробітництва [16, с. 5].

Нова хвиля конституційного розвитку свідчить, що сталося принципове за своїм значенням розширення об'єкта конституційно-правового регулювання. Якщо раніше конституції обмежувалися головним чином питаннями організації державної влади і відносинами влади й особистості, то зараз фактично всі сучасні конституції включають положення, які належать до сфери функціонування суб'єктів громадянського суспільства, економіки, соціальних відносин, політичної системи, основ духовного життя суспільства.

Перші конституції декларували переважно громадянські й політичні права, а із числа економічних – в основному, право власності. Нині каталог конституційних прав і свобод поповнюється соціальними, економічними, культурними та екологічними правами, що є активним проявом процесів інтернаціоналізації. З'являються конституційні права і свободи окремих категорій громадян – підприємців, роботодавців. Конституції, які були прийняті після Другої світової війни в демократичних країнах, значне місце приділяють регулюванню соціальних відносин [6, с. 44].

Відзначається активна правотворчість у галузі прав і свобод у всьому світі, національні системи здійснюють пошук оптимальних моделей, звертаються до міжнародної практики, обмінюються власним досвідом. Правам людини присвячуються перші статті й розділи конституцій. Інтернаціоналізація прав людини, трансформація ідеї конституційних прав у декількох країнах в універсальну концепцію і головний предмет міжнародної політики та міжнародного права – це феномен середини XX ст.

Яскравий прояв процесів інтернаціоналізації можна спостерігати, наприклад, у конституціях таких досить різних за основними політико-правовими характеристиками держав: Італія, Іспанія, Україна, Венесуела, що стосуються прав людини, причому каталог останніх виходить далеко за межі їх класичного універсалізованого переліку.

Процес зближення конституцій різних країн у змістовному відношенні є очевидним. Щодо прав і свобод цей процес проходить у декількох напрямках: по-перше, шляхом розширення їх кола, включення в текст конституцій нових прав і свобод, по-друге, шляхом деталізації, уточнення, більш докладного регулювання раніше відомих цивільних прав і свобод. Поява будь-якого нового виду прав в одній країні рано чи пізно спричиняє появу такого самого або подібного виду в іншій. Зрозуміло, що цей процес має місце за наявності подібних умов економічного і соціального розвитку тих чи інших зарубіжних країн.

Форсований міжнародний розвиток прав людини відбувався через ряд причин, починаючи з політичних мотивів, а також під впливом гуманітарної катастрофи Другої світової війни і у зв'язку із крахом колоніальної системи. Права людини знову стали гаслом, під яким здійснювалася боротьба з тоталітарними ідеологіями й державними режимами, проти всякої диктатури і необмеженого насильства. У цей період права людини особливо динамічно виходять за межі власне європейського простору і з'являються в законодавстві і в практиці країн, що звільнилися від колоніальної та іншої залежності. Також у зв'язку із цією тенденцією відзначимо і інституціоналізацію політичних партій і громадських об'єднань, обумовлену зростанням їх ролі, а також потребами зміцнення правової державності тощо [7, с. 45].

Загалом означені процеси мають на меті повніше конституційно-правове регулювання основ усіх найважливіших сторін суспільних відносин у їх взаємозв'язку. Конституція стає універсальним документом, який поширюється на всі загальнозначущі сфери життя суспільства. Шляхом використання інструментів публічної влади конституційне право практично всіх країн установлює системні зв'язки "особистість–колектив–держава–суспільство".

Однак при цьому спостерігаються й інші тенденції: із нормативних джерел поступово зникають деякі види прав першого покоління, наприклад, право на опір гнобленню, право на повстання, право народів на державне самовизначення, тобто ті, які, із точки зору урядів, спричиняють небезпеку конституційному правопорядку в країні.

Держави, проводячи кампанії конституціоналізації прав на загальній основі, починають стикатися з великими труднощами. Запозичені одна в одній норми, юридичні конструкції та технології не гарантують автоматичної дії прав, оскільки неможливо перенести в нове середовище механізми функціонування. Постає проблема гарантування прав, тобто кардинальної трансформації суспільних відносин у бік їх сприяння діям прав. А це є тривалим процесом, що вимагає часу і терпіння, результати роботи відсуваються на перспективу. Усе це викликає незадоволення та відповідну критику ідей прав людини в цілому, охолодження до них [13, с. 135].

Вступ країн до ЄС у більшості випадків супроводжується внесенням змін до національних конституцій, а це є проявом процесів інтернаціоналізації [4]. Прикладом є Польща, яка стала першою країною, котра оформила можливість свого приєднання до ЄС шляхом делегування повноважень органів державної влади за "певним колом питань" (ст. 90 Конституції Польщі) міжнародній організації чи інституту [4]. Конституція Польщі передбачає дві процедури передачі цих повноважень: за рішенням парламенту або в результаті референдуму. Обидві палати можуть приймати таке рішення кваліфікованою більшістю голосів. Однак це положення не містить прямого згадування ЄС як однієї з таких "міжнародних організацій".

У результаті тенденцій правової інтеграції, інтернаціоналізації права в європейському просторі, ствердження наднаціональної природи права ЄС посилюється роль права ЄС у національних конституціях, відбувається так звана конституціоналізація процесів європейської інтеграції в національному законодавстві. З іншого боку, конституція інтернаціоналізується і стає невід'ємною частиною міжнародного співробітництва [1, с. 48].

В ООН часто говорять про легітимацію "права втручатися" в ім'я вищих інтересів світового співтовариства і його цінностей [14]. Захист прав людини, контроль за виробництвом зброї масового знищення, збереження планетарного середовища стали "приводами" для втручання міжнародного співтовариства у внутрішні справи держав. Неоднозначно тлумачиться

обсяг мандатних повноважень і статус миротворчих сил у різних регіонах світу.

Враховуючи зазначене вище, відмітимо, що на універсальному рівні інтернаціоналізація принесла консенсус, принаймні як політико-правовий принцип, і декларації, про те, що особисті права людини становлять "міжнародний інтерес" і є суб'єктом дипломатичних відносин, міжнародних інститутів і міжнародного права. Проте, незважаючи на позитивні моменти, пов'язані із процесами інтернаціоналізації конституцій держав, спостерігаються й негативні, а саме: запозичення державами одна в одній норм стосовно прав людини не гарантує автоматичної дії цих прав у конкретній конституції, оскільки неможливо перенести в нове середовище одразу всі механізми функціонування і реалізації цих прав; процеси інтернаціоналізації відбуваються дуже повільно; можливим є негативний вплив цього процесу на економіку держав, а також втручання та вплив міжнародних структур на конституції держав, їхню внутрішню сутність та текстуальний зміст.

Список використаних джерел:

1. Венізелос Е. Стабільність конституційного феномену в пост-новітній час / Е. Венізелос // Порівняльно-правові дослідження. – 2005. – № 1. – 336 с.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Голос України. – 2008. – № 236. – Ст. 3.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 2.
4. Конституція Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>
5. Кочетов Э.Г. Геоэкономика / Э.Г. Кочетов. – М., 1999. – 320 с.
6. Крусс В.И. Личностные права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы / В. И. Крусс // Государство и право. – 2000. – № 10. – С. 46.
7. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, XXI век / И.И. Лукашук. – М., 2000. – 261 с.
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. // ООН. – 1966. – Ст. 9.
9. Опришко В. Ф. Гармонізація законодавства України з міжнародним правом – важлива умова ефективності міжнародного співробітництва. – К.: КНЕУ. – 1998. – 445 с.
10. Пархоменко Н.М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види / Н.М. Пархоменко // Часопис Київського університету права. – 2012. – Т. 1. – 414 с.
11. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: матеріали наук.-практ. конф. – К., 1998. – 88 с.
12. Ратушний С.М. Деякі теоретичні питання гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими нормами / С.М. Ратушний. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pre/2008/Ratushnyi.pdf
13. Тиунов О.И. Всеобщая декларация прав человека в нормах международного и конституционного права / О.И. Тиунов // Журнал российского права. – 2009. – № 2. – 150 с.
14. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения / Ю.А. Тихомиров. – М., 1996. – 432 с.
15. Шемшученко Ю.С. Теоретичні проблеми гармонізації законодавства України з європейським правом / Ю.С. Шемшученко // Вісник Академії правових наук. – 2004. – Вип. 3. – 340 с.
16. Юдин Ю.А. Политические партии и право в современном государстве / Ю.А. Юдин. – М., 1998. – 284 с.
17. Яковюк І. Особливості впливу наднаціональної організації на державний суверенітет країн-кандидатів та країн-сусідів (на прикладі Європейського Союзу) / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 3. – 360 с.

Надійшла до редколегії 23.01.18

В. Шамрай, канд. юрид. наук, докторант
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

К ВОПРОСУ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ КОНСТИТУЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА: ОПЫТ ВЕДУЩИХ СТРАН И ПЕРСПЕКТИВЫ УКРАИНЫ

Раскрыто влияние международного права на конституционное законодательство Украины. Проанализирован опыт интернационализации и гармонизации конституционного законодательства некоторых государств, в частности на примере стран Европейского Союза. Особое внимание уделено закреплению прав и свобод человека и гражданина в Конституции Украины и конституциях других государств под влиянием международного законодательства.

Ключевые слова: интернационализация, трансинтернационализация, гармонизация, конституция Украины, естественные права человека.

V. Shamray, Candidate of Law Science, Doctorate
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TO THE QUESTION OF INTERNATIONAL CONSTITUTIONAL LEGISLATION: EXPERIENCE OF LEADING COUNTRIES AND PERSPECTIVES OF UKRAINE

The article reveals the influence of international law on the constitutional legislation of Ukraine. The experience of internationalization and harmonization of the constitutional legislation of some states, in particular on the example of the countries of the European Union, has been analyzed. Particular attention is paid to the secrecy of human and citizen's rights and freedoms in the Constitution of Ukraine and the constitutions of other states under the influence of international law.

Key words: internationalization, transinternationalization, harmonization, constitution of Ukraine, natural human rights.

УДК 348.52

I. Мацелюх, канд. юрид. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СИСТЕМА ПОКАРАНЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВІРИ, СІМ'Ї ТА МОРАЛІ У ДЖЕРЕЛАХ ПРАВА ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Публікацію присвячено аналізу юридичної відповідальності, закріпленої у джерелах права Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, що встановлювалася за вчинення злочинів проти християнської віри, сім'ї та моралі. Висловлено авторську стратифікацію системи покарань досліджуваної епохи.

Ключові слова: покарання, Велике князівство Литовське, Річ Посполита, джерела права.

Утвердження християнської релігії на Русі (територія якої на початку XIV ст. увійшла до складу Великого князівства Литовського) збіглося із процесом занепаду державності. Релігійна культура русинів не відступила перед литовською язичницькою вірою, а здобула належне домінуюче місце в суспільному житті народу. Християнізація супроводжувалася рецепцією джерел церковного права, серед яких Устави князів київських Володимира та Ярослава, Кормчі Книги. Вони продовжували регулювати церковні відносини, устанавлюючи межі юридичної відповідальності за церковні правопорушення.

Серед масиву джерел церковного права державного походження санкції за церковні правопорушення містилися лише в окремих документах, серед яких виділялася: "Жалувана грамота Литовського Великого князя Олександра нареченому Київському митрополиту Йосифу і православним єпископам Литовських і Руських областей, про недоторканність Святительського суду і церковного майна на основі так званого "Свитку Ярослава" від 20 березня 1499 р. [1, № 166, с. 189] та "Жалувана підтверджуюча грамота Київському митрополиту Йосифу і православним єпископам Литовських і Руських областей про недоторканність святительських прав і суду, а також церковного майна і доходів" від 2 липня 1511 р. [2, № 65, с. 81–83].

Головний тягар з устанавлення юридичної відповідальності у сфері регулювання державно-церковних відносин покладалася на кодифікаційні збірки світського законодавства – Литовські статuti, де санкції їх артикулів визначали міру покарання за відповідні злочини проти віри, сім'ї, моралі, особистої свободи та честі.

Спираючись на тексти відповідних жалуваних грамот та Литовських статутів, пропонуємо авторську стратифікацію юридичної відповідальності у сфері регулювання державно-церковних відносин в період XIV – середини XVII ст. У такій площині означена проблема не стала самостійним об'єктом жодної наукової розвідки, тому новаторський характер більш, ніж очевидний.

Джерела права Великого князівства Литовського вказують на те, що найпоширенішим видом покарання за злочини проти сім'ї було позбавлення майнових прав, а саме: спадкових прав, прав дівчини на посаг чи віно. Відповідальність передбачалася артикулами Литовських статутів і наступала за вчинення злочинів проти сім'ї. Донька позбавлялася батьківського приданого і материнського спадку у разі нехтування батьківською волею

при укладенні шлюбу. "Якщо дочка без згоди батька або матері вийшла заміж, то вона позбавляється приданого від батька і матері та материнського маєтку, а якби у батька вона була одна, то батьківський маєток успадковують родичі", – читаємо в четвертому розділі Першого Литовського статуту 1529 р. [3, с. 231]. Відсутність батька та матері не звільняла дівчину від обов'язку отримати благословення на шлюб від братів чи дядьків. Невиконання вимоги тягло за собою позбавлення посагу та маєтків, на які вона претендувала як спадкоємець за законом після досягнення повноліття. "Якщо дівчина залишилася без батька і матері, не досявши ще повноліття, і вийшла заміж поза волею дядьків по батьківській лінії чи її братів, то вона втрачає право на посаг, маєтки свої батьківські, материнські спадки, які б до неї потім перейти могли б", – фіксують приписи Другого Литовського статуту 1566 р. [4, с. 330–331; 5, с. 200–201].

Втрата спадкових прав також загрожувала дітям у разі завдання ними тілесних ушкоджень своїм батькам, образи, приниження їхньої честі та гідності [3, с. 232]. Відповідальність за вказані протиправні діяння фіксувалася усіма редакціями Литовських статутів. Щоправда, другий та третій розширили перелік цієї категорії правопорушень, додаючи до них самовільне захоплення батьківського майна, підтримку судового обвинувачення проти батьків із корисливою метою, небажання поручитися за батьків, розпусту, неналежний догляд у старості, відмову від викупу з неволі [4, с. 353; 5, с. 236].

До суттєвих видів покарань у системі юридичної відповідальності Великого князівства Литовського законодавець відносив позбавлення заміжньої жінки права власності на її віно. Він застосовувався у випадку недотримання вдовою шестимісячного терміну після смерті свого чоловіка, упродовж якого не можна було повторно виходити заміж. Відсутність віна у жінки не позбавляло її від відповідальності, натомість, на неї накладалися штрафні санкції у розмірі двадцяти рублів, які стягувалися до державної скарбниці. "А якщо вдова до шести місяців по смерті свого мужа піде заміж, – ідеться у 12 артикулі 5 розділу Другого Литовського статуту, – то віно від мужа свого описане втрачає, а якби віно описаного не мала, тоді заплату до скарбу нашого двадцять рублів грошей заплатити має" [4, с. 331; 5, с. 203].

Покарання майнового характеру – це ще один вид церковних санкцій, які накладалися у вигляді конфіскації майна або грошових штрафів на користь